

Тема 7. Галузева термінологія

Практичне заняття № 13-14

Мета заняття: засвоїти основи становлення української галузевої термінології; вивчити основні галузеві терміни.

Питання для обговорення:

1. Зародження спортивної термінології.
2. Термінологічні запозичення з іноземних мов у сфері фізичної культури та спорту.
3. Сучасні проблеми української спортивної термінологіки.
4. Основні термінологічні поняття галузі.

Ключові слова: втома; загальнорозвиваючі вправи; перевтома; перенапруга; перетренованість; рекреація; спеціальні вправи; спорт; спортивна форма; спортивне тренування; тренуваність; фізична культура; фізична підготовка; фізична підготовленість; фізична реабілітація; фізичне виховання; фізичний розвиток; фізичні вправи; фізичні якості.

Методичні рекомендації

Сучасна термінологія спорту почала бурхливо розвиватися в період активного формування спорту як соціального явища, тобто з кінця XIX століття. Саме тоді в Європі відбувалося організаційне оформлення окремих видів спорту: засновувалися спортивні федерації, формувалися єдині правила змагань, зароджувалася теорія спортивного тренування як наука.

Не дивно, що чимало спортивних термінів мають саме західноєвропейське походження. В основі багатьох спортивних термінів лежать переважно англійські, французькі та німецькі корені (спорт, бокс, рекорд, крос, матч, гол, нокаут, футбол, волан, естафета, медаль, тир, рапіра, шпагат тощо). А звичні для нас терміни грецького чи латинського походження (стадіон, гімнастика, акробатика, атлет, олімпієць, диск, біатлон, ритміка, реабілітація, кваліфікація, капітан та ін.) набули інтернаціонального, міжнародного характеру й зрозумілі усім без будь-якого перекладу.

Звичайно, змістове наповнення таких слів значно змінювалося та розширювалося, а позначувані ними поняття іноді віддалилися від свого первинного значення. Досить зіслатися на французькі корені слова «спорт», яке в своєму первинному дослівному значенні перекладалося як «розвага», «вільне проведення часу», «гра». Нині це термін, яким позначається поширене соціальне явище, що стало невід'ємною рисою сучасної цивілізації.

Водночас із поширенням спорту з країн Західної Європи в Україну прийшла і переважна більшість тоді вживаних спортивних термінів (волейбол, пінг-понг, баскетбол, старт, голкіпер). Це був, умовно кажучи, перший етап мовних запозичень в галузі спорту.

Друга хвиля прийшла із мов держав, у складі яких в першій половині XX століття перебували українські землі. Українська галузева термінологія поповнювалася словами й словосполуками з російської, німецької, польської, угорської мов (*фізкультура, хокей, гонщик, фізрук,*

рекордсмен, гірськолижник, кошиківка (баскетбол), брамкар (воротар), копаний м'яч (футбол), карний мет (штрафний удар), штафета (естафета), лижі й т. ін.).

Своєрідним був період 20-30-х років ХХ століття, коли в Україні спостерігалось активне піднесення в ділянці спортивного термінотворення. В час «золотого десятиліття» наукові та методичні вимоги до термінів викристалізувалися у процесі практичної роботи вчених наддніпрянської України та Галичини. При цьому основними напрямками такої праці було прагнення подолати розрив між науковою термінологією і термінологією практики спорту, збільшити частку національних термінів, виробити єдині підходи до словотворення. З'являються такі виразні терміни та словосполучення, як наприклад: «плигун», «*пішоходець*», «*м'ясень*», «*серцевожильна система*», «*корегувальна гімнастика*», «*ковзанева спілка*», «*лижеяні станції*», «*перебіг*» (забіг), «*веслування двопарне зі стерначем*», «*гонові судна*», «*травяний гокей*», «*скраклі*» (городки), «*зарахувальні змагання*», «*безбол*» тощо. Поява такої великої кількості термінів свідчила про активні процеси українізації галузі та адаптацію в українськомовне середовище слів і понять зі сфери спорту.

Саме тоді бурхливо розвивається галузева періодика, створюються перші україномовні підручники, укладаються спеціалізовані словники, друкуються правила змагань.

Зважаючи на політичні обставини, така праця краще розгорталася у західній частині України. Впродовж кількох десятків років тут виходило друком понад 30 найменувань спеціалізованих періодичних видань, які були активними пропагандистами спортивної термінології. Чималий внесок у розвиток вітчизняної терміносистеми спорту внесли видатні галицькі діячі - проф. Ярослав Рудницький, проф. Зенон Кузеля, проф. Іван Боберський, Тарас та Петро Франки, Степан Гайдучок та інші. Саме І. Боберським, якого ще за життя називали батьком українського тіловиховання, було введено в обіг такі терміни, як «*відбиванка*» (волейбол), «*гаківка*» (хокей), «*ситківка*» (теніс), «*столівка*» (настільний теніс), «*наколесництво*» (велоспорт), «*лещетарство*» (лижний спорт), «*санкарстео*» (санний спорт), «*бій навкулачки*», «*навкулачництво*» (бокс), «*біжня*» (бігова доріжка), «*скічня*» (трамплін), «*вихідна постава*» (основна стійка) та багато інших. З моменту включення західних областей України до складу СРСР в 1939 році, українські спортивні організації були розпущені, спортивні діячі у переважній більшості репресовані, розвиток національного спорту в Україні в цілому загальмовано. Природно, що припинився і процес творення і засвоєння української спортивної термінології, на заміну якій дуже швидко прийшли відповідні запозичення з російської мови. Розвиток питомої національної термінології продовжувався хіба що в середовищі української діаспори, де створилася доволі розгалужена мережа українських спортивних організацій.

Саме з практики спорту в середовищі зарубіжного українства ми черпали прагнення зупинити навалу чужомовності, яка нехтуючи

особливостями української мови, наповнювала українське спортивне середовище.

Із відновленням Україною державної незалежності термінологічні проблеми в галузі фізичної культури не зникли. Навпаки, гострота їх, як і мовних проблем взагалі, зросла. Сьогодні немає компетентної інституції, яка б фахово займалася вирішенням проблем української спортивної термінології.

У Львові заходами Української спортивної асоціації (УСА) у 1991 році було проведено представницьку міжнародну конференцію «Українська спортивна і військово-похідна термінологія», яка викликала неабияку зацікавленість серед фахівців. Згодом, у вересні 1994 року, в рамках проведення III - ї міжнародної конференції «Українська науково-технічна термінологія», вперше працювала секція «Український спортивний і військово-похідний стиль». На цьому велелюдному науковому форумі було, зокрема, прийнято звернення до Олімпійської Академії України про створення мовно-термінологічної комісії та ухвалено рішення про створення подібної комісії при Комітеті стандартизації й метрології. Подібні конференції проводилися ще в Києві, Одесі та інших містах, проте мовні проблеми спорту радше були окреслені, а не вирішені.

А тим часом спорт, який динамічно розвивається, створює все нові термінологічні проблеми. Зароджуються і здобувають широке визначення чимало нових видів спорту. Навіть їх механічний перелік представляє для українця певні труднощі. Складно навіть вимовити назви нових, але популярних видів спорту: армрестлінг, сьорфінг, кьорлінг, віндсерфінг, фрістайл, боулінг, таеквондо, картінг, стретчінг, шортрек, бодібілдінг тощо. Знаходження їх відповідників в українській мові, або хоча б відповідна їх «натуралізація», згідно з правилами українського словотворення і правопису, є нагальною необхідністю.

Попри те, фізична культура, як і будь-яка специфічна галузь діяльності, має свою нині усталену систему термінів, якими позначаються ті чи інші поняття і явища. Без чіткого окреслення основних термінологічних понять можуть виникати труднощі при сприйманні теоретичного матеріалу та в практичній діяльності. Тому до фундаментального їх засвоєння на лекціях зі спеціальних предметів (теорія і методика фізичного виховання, теорія і методика підготовки спортсменів, теорія і методика обраного виду спорту тощо) потрібно провести попереднє ознайомлення з ними. Таке визначення деяких з основних термінологічних понять сприятиме однозначності їх трактування.

Детально ознайомитися із основними термінологічними поняттями ви можете, користуючись розділом «Глосарій» даного методичного посібника.

Питання для самоконтролю

1. Які основні чинники впливають на формування та розвиток галузевої терміносистеми?
2. Назвіть особливості формування та розвитку української спортивної термінології.

3. Дайте визначення наступним поняттям: втома; загальнорозвиваючі вправи; перевтома; перенапруга; перетренованість; рекреація; спеціальні вправи; спорт; спортивна форма; спортивне тренування; тренуваність; фізична культура; фізична підготовка; фізична підготовленість; фізична реабілітація; фізичне виховання; фізичний розвиток; фізичні вправи; фізичні якості.

Практичні завдання

1. Проведіть порівняльну характеристику таких понять, як олімпійський, професійний, масовий (народний) спорт за таблицею:

Різновид спорту	Цільова спрямованість	Критерій ефективності
Олімпійський спорт		
Професійний спорт		
Масовий спорт		

2. Дайте визначення поняттям «перенапруга», «перетренованість», «втома», «перевтома». Розташуйте ці фізіологічні стани спортсмена в ряд від найлегшого до найтяжчого. Які засоби відновлення можуть бути застосовані на кожному із цих етапів?

3. Заповніть таблицю «Характеристика етапів розвитку української спортивної термінології» за зразком.

Етап	Діячі	Здобутки
I етап – VII–XV ст.		
II етап – XV–XVII ст.		
III етап – 20–30-ті рр. XX ст.		
IV етап – 50–90-ті роки XX ст.		
V етап – 1991–по нині		

Рекомендована література

Основна:

1. Білуха М. Т. Методологія наукових досліджень: [Підручник для бакалаврів, магістрів і аспірантів економ. спец. вузів] / М. Т. Білуха. – К.: АБУ, 2002. – 480 с.

2. Голуб Ю. І. Основи наукових досліджень: [Навчальний посібник] / Ю. І. Голуб. – Запоріжжя: ЗДУ, 2001. – 91 с.

3. Ковальчук В. В. Основи наукових досліджень: [Навч. посіб.] / В. В. Ковальчук, Л. М. Моїсєєв. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – К.: ВД «Професіонал», 2004. – 208 с.

4. Кушнарєнко Н. М. Наукова обробка документів: [Підручник] / Н. М. Кушнарєнко, В. К. Удалова. – К.: Вікар, 2003. – 328 с.

5. Пілюшенко В. Л. Наукове дослідження: організація, методологія, інформаційне забезпечення: [Навчальний посібник] / В. Л. Пілюшенко, І. В. Шкрабак, Е. І. Славенко. – К.: Лібра, 2004. – 344 с.

6. Сидоренко В. К. Основи наукових досліджень: [Навчальний посібник для вузів] / В. К. Сидоренко, П. В. Дмитренко. – К.: Лібра, 2000. – 260 с.
7. Філіпенко А. С. Основи наукових досліджень. Конспект лекцій: [Посібник] / А. С. Філіпенко. – К.: Вікар, 2004. – 208 с.
8. Цехмістрова Г. С. Основи наукових досліджень: [Навч. посіб. для студ. вузів] / Г. С. Цехмістрова. – К.: Слово, 2003. – 240 с.
9. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: [Підручн. для студ. вузів] / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарєнко. – 4-те вид., виправ. доп. – К.: Знання, 2004. – 307 с.
10. Грищенко У. М. Основи наукових досліджень: [Навчальний посібник] / У. М. Грищенко, О. М. Грищенко, В. А. Борисенко. – К.: Слово, 2001. – 250 с.
11. Мацегора І. Л. Основи наукових досліджень та інформаційна культура студентів: [Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів] / І. Л. Мацегора, О. О. Стадніченко. – Запоріжжя: ЗНУ, 2010. – 200 с.

Додаткова

1. Ведь В. В. Основи наукової організації праці студентів академії / В. В. Ведь, А. О. Малишев. – Ужгород: Українська книга, 2001. – 240 с.
2. Британ В. Організація вузівської науки / В. Британ. – К.: Слово, 1992. – 200 с.
3. Вадзюк О. Б. Організаційні засади українознавчих досліджень у Науковому товаристві ім. Шевченка // Наука та наукознавство / О. Б. Вадзюк. – 2003. – №2. – С. 108–114.
4. Вачевський М. Основи наукової інформації. / М. Вачевський. – Дрогобич: Либідь, 1995. – 240 с.
5. Головка І. Мовленнєвий аспект викладання курсу «Основи наукових досліджень» у вищих навчальних закладах та школах нового типу: // Рідна школа / І. Головка. – 2003. – №5. – С. 27–29.
6. Документація, звіти у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення. – К.: Вища школа, 1995. – 58 с.
7. Лудченко А. А. Основи наукових досліджень: [Навчальний посібник] / А. А. Лудченко, Я. А. Лудченко, Т. А. Примаєв. – К.: Наукова думка, 2000. – 328 с.
8. Лук'янець В. С. Сучасний науковий дискурс: Оновлення методологічної культури / В. С. Лук'янець. – К.: Слово, 2000. – 158 с.
9. Осінчук В. Г. Визначення основних спортивних термінів фізичної культури і спорту [Текст] : навч. посіб. / В. Г. Осінчук, І. К. Понєску. – К.: ЛДУ, 1995. – 200 с.